

Siyasal İslam'ın Yükselişi ve Sivas Katliamının Ardında Yatan Nedenler

Emre Kongar

Toplumsal olaylar durup dururken, birdenbire ve hiçbir işaret vermeden ortaya çıkmazlar.

Ayrıca her toplumsal olayın ardında birden çok neden, yani birden çok belirleyici öge vardır.

Bu her iki ilke, Sivas olaylarının çözümlenmesinde de aynıyla geçerlidir.

Edebiyatçılar Derneği, olay üzerine yayınladığı kitabın arka kapağında şöyle diyordu:

‘Hiçbir şey Birdenbire Olmadı !

* Önce ezanı Arapça’ya çevirdiler.
Dinlediniz.

* Sonra ‘siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz’ dendi.
Demokrasi sandınız.

* Sonra bir çığ gibi Kuran kursları,
İmam Hatip okulları açıldı,
Din dersleri anayasal zorunluluk oldu.
Kabullendiniz.

* Tesettür arttı, cami sayısı okulları geçti,
İnanç özgürlüğü saydınız.
Giyim kuşama müdahale ettiler,
Oruç tutmayanları öldürdüler.
Şaşırdınız.

* Daha sonra bilim adamı ve yazarları vurdular.
Milletvekili ve gazetecileri parçaladılar.
Şairleri ve dansçıları yaktılar.
Kimin yaptığını düşünüp durdunuz.

* En sonunda kapınızı ÇALACAKLAR,
Size kendinizden başka yardım edecek kimse KALMAYACAK!’

(Edebiyatçılar Derneği, 1994)

Aslında Sivas katliamı, ülkeyi 1980 askeri darbesine götüren süreç içinde yaşanan Kahramanmaraş ve Çorum olaylarına göre daha küçük çaplı idi.

Fakat bu olaylara göre taşıdığı önem, hem aradan 15 yıl geçtikten sonra yeniden bir siyasal İslam gösterisi olarak patlak vermesinden, hem de doğrudan bireylere yönelmiş olmasından dolayı daha büyüktü.

Olayın, İslam dinini siyasal araç olarak kullanan Refah Partisi'nin belediye başkanlığına sahip olduğu bir kentte meydana gelmiş olması ayrıca dikkat çekiciydi.

.....

DYP – SHP Hükümeti ve Sivas Katliamı

1991 seçimleri sonunda kurulan Demirel- İnönü ortak hükümeti, Özal döneminde siyasal İslamın gerçekleştirdiği kazanımları tehdit eder bir yapı oluşturmuştu.

Siyasal İslamın kadroarının büyük ölçüde ANAP içinde devletle bütünleşmiş olması, hükümet değişikliği ile birlikte gündeme gelen atamalarda, bu kadroların görevden uzaklaştırılması olasılığını ön plana çıkarmıştı.

Buna karşılık, Refah Partisi'nin 1991 seçimlerinde bir 'milliyetçi- mukaddesatçı' seçim ittifakı gerçekleştirerek meclise girmiş olması, siyasal İslam'a yeniden kendi kimliği ile mecliste temsil edilebilme olanağı sağlamıştı.

Böylece siyasal islam, hem de bu kez devletle bütünleşmiş ve güçlenmiş olarak, kendi siyasal partisine ve kendi siyasal kimliğine kavuşmuş biçimde tüm çıplaklığı ile siyaset sahnesinde yeniden boy gösteriyordu.

İşte bir yandan, nesnel olarak devletin içinde sağlamış olduğu büyük kazanımlar, öte yandan bu kazanımların bir bölümünü yitirme kaygısı, siyasal islamı, kendi bağımsız parti kimliği ile varlığını kanıtlama çabasına ve belli bir sınırlılığa itmişti. bu ise, gereksiz 'bir gövde gösterisi zihniyeti' doğurmuştu. (Nitekim aynı 'gövde gösterisi zihniyeti', Erbakan – Çiller hükümetinin yanlışlarının da, yani iş yapmak yerine, söz üretmek ve etrafa boş yere korku salmak stratejisinin de temelini oluşturmuş ve siyasal islamın demokratikleşmesi açısından bir başka 'fırsatın' daha yitirilmesine yol açmıştır.)

Hiç kuşkusuz, siyasal islamın bu 'gösterişçi tavrının' altında, sert ideolojiye sahip olan bir partinin radikal öğelerinin, demokrasiye ve laik rejime yönelik öfkesi ve karşıtlığı da yatıyordu.

İşte 'Sivas Katliamı' bu genel çerçevede içinde patlak verdi.

Aslında katliam, Türkiye'de siyasal İslamın gelişmesi, genel stratejileri ve toplumsal davranış biçimi açısından önemli bir örnek olay niteliği taşıyordu.

Sivas Katliamının Ardında Yatan Nedenler

1. Genel olarak 'ortak düşman' kavramı: Özel olarak din düşmanları kavramının kullanılması

Her düşünce ya da ideoloji, eyleme geçmek için destekleyici bir gruba gereksinme duyar.

Her destekleyici grup da, sahip olduğu düşünce ya da ideolojiyi eyleme aktarmak için bir plana, bir hedefe sahip olmak zorundadır.

Bütün bu süreç içinde, bir düşünceyi ya da ideolojiyi eyleme aktarmada en işlevsel araç, bir 'ortak düşman'ın varlığıdır. Böylece ortak düşman tehdidi karşısında, hem grup üyeleri kişisel kimlikleri ve güvenlikleri için birbirlerine daha yakınlaşır, hem de grup 'kendini korumak için' 'en iyi savunma saldırıdır' anlayışı içinde eyleme geçer.

'Ortak düşman' kavramı, sosyal psikolojinin en iyi bilinen ve uygulamada da en çok kullanılan kurallardan biridir.

Aslında gizilgücü (potansiyeli) gerçekte çok düşük olan pek çok kişi ve grup, sırf güçlenmek için kimi zaman hayali bir düşman da yaratır.

Kimi zor dostluklar ve ittifaklar ancak böyle ortak bir düşmana karşı kurulabilir ve düşman varlığını yeni tehdidini sürdürdüğü sürece devam ettirilebilir.

Kimi siyasal hareketler de, ancak böyle bir ortak düşmana karşı insanları birleştirir ve toplumsal güç kazanır.

Siyasal islam, ne yazık ki, önce (kendisinden her zaman özgürlük konusunda destek istediği ve ittifak önerdiği) solcuları, daha sonra, laik ve demokratik grupları sürekli olarak 'düşman' kategorisinde göstermiş ve 'kullanmıştır'.

Geleneksel düşman olduklarını öne sürdükleri, 'barı kulübü üyeleri', 'siyonistler' ve 'masonlar', taraftarlarını sürekli bir canlılık içinde tutmak için kullandıkları, çoğunlukla soyut, kimi zaman da günün koşullarına göre somutlaştırılan hedefler olarak sürekli biçimde gündemde tutulmaktadır.

Özellikle, 'kin, nefret ve zulüm edebiyatı', 'düşman' kavramını ve hareketin siyasal eylemini canlı tutmak için kullanılan klasik araçlar olarak ortaya çıkmaktadır.

2. Genel olarak 'kamplaşma' olayı: Özel olarak Alevi – Sünni karşıtlığı ile Laikler- Müslümanlar karşıtlığı aldatmacıları

.....

Kamplaşma süreci içinde olan ve bir 'eylem programı' uygulayan gruplar, bir yandan karşıt grupları besler ve büyütürken (kimi zaman da düşmanın gücünü ve olulurduğu tehlikeyi abartırken), öte yandan diyalogdan yana olanları ve kamplaşma sürecini yavaşlatmak ya da durdurmak isteyenleri yok etmeye çalışırlar.

.....

Bütün bu oluşumlar sırasında, her grup ya da mezhep veya tarikat, kendisini 'ötekiler'den farklılaştırmak ve daha önemlisi, iktidarını sürdürmek ya da iktidara gelebilmek için, kimi zaman yumuşak, kimi zaman sert önlemler almıştır.

Tarih boyunca süregelen bu çatışmalar, en sonunda, ülkemizde, 1980 öncesinde Kahramanmaraş ve Çorum kentlerinde birer kitlesel katliama dönüşmüştür.

Sivas katliamı da bu sürecin talihsiz sonuçlarından biridir.

Bu olaylara dikkatle bakıldığında, temelde, 'siyasal islamın' hazırlıklarını ve toplumdaki ayrımcı tavrını görmemek olanaksızdır.

Bu üç olayda da, (aynen öteki mezhep ya da din kökenli katliamlarda olduğu gibi) aslında bir iktidar çatışması ve bu iktidar çatışmasına Allah gibi, din gibi mukaddes kavramların alet edilmesi görülmektedir.

Siyasal islam, kendisine kalkan olarak kullandığı mezhebin dışındaki inanç sahiplerini düşman saymakta ve kendi siyasal saflarını eylem açısından sıkılaştırmak için, kalkan olarak kullandığı mezhepten bile olsa, bağnaz olmayan dindarlara, dini kendisi gibi algılayıp, kendisi gibi siyasal militanlık yapmayanlara saldırmaktadır.

Bu çerçevede, bir yandan siyasal eylemlerine kalkan yaptıkları mezhebe mensup olmayanlar, öte yandan, o mezhebe mensup olsalar bile, kendileri gibi bağnaz ve militan olmayan laikler, dinin siyasete alet edilmesine karşı çıkanlar ve hatta tüm demokratlar (onların diktatörlüğüne boyun eğmedikleri için) düşman arasında sayılarak, toplumun karşı kamplara bölünmesinde son derece işlevsel gruplar olarak ortaya çıkarlar.

Siyasal islam bu bağlamda, kendileri gibi düşünmeyen herkesi, kendilerine karşı bir eylem içinde göstererek, kin ve nefret duygularını canlı tutmaya çalışır.

Bu çerçevede ilk hedefleri, Şii inancını çok değişik ve çok demokrat olarak yorumlayan Anadolu Alevileri, hang din ve mezhepten olursa olsun, laikliğe inanmış demokratlar gibi gruplardır.

3. Evrensel olarak Dogmatizm: Siyasal İslamın katılığı

İnsanoğlu, doğa ilişkisinde teknolojiyi, birbiri ile olan ilişkisinde ise ideolojiyi üretir. Her ideoloji ise, kendisine inananları birleştirirken, dışarda kalanları 'farklı' görür ve onlara 'ayrımcı' bir yaklaşımla bakar.

Bu çerçevede, bütün inançlar ve bu arada semavi dinler de kimi daha barışçı, kimi daha savaşçı, ama mutlaka 'Allah'ın kelamını yaymak' amacıyla ortaya çıkan 'kurtarıcı ideolojilerdir'.

.....

Siyasal partilerin, yani çoğulcu demokrasilerin oluşmasından sonra, din, sadece bireyin mukaddes değerleri bağlamında, tartışılmadan inanılan ve 'inanç özgürlüğü' olarak, herkesin farklılığını kabul eden bir çerçevede görülmeye başlanmıştır.

Bir başka deyişle, günümüzde din, kamu alanında, başkalarını zorlayıcı bir ideoloji değil, bireyin kişisel yaşamında Allah ile kendi arasında bir özel olay haline gelmiştir.

Çünkü dine dayalı siyaset, dine dayalı devlet, yerini demokratik devlete bırakmış, dinler ve mezhepler de toplumu yönetme işlevlerini, siyasal partilere devretmişlerdir.

Böylece, insanın kendi iradesiyle seçmediği, sadece tesadüfen içine doğduğu aile ve toplum dolayısıyla benimsediği din, ırk, milliyet gibi kavramlar, ancak siyasal partiler tarafından kullanıldığı yani 'siyasallaştırıldıkları' oranda, yönetim kavgasının bir parçası haline alır olmuşlardır.

.....

Dogmatizm, yani kendi inandığı değerlerin mutlak doğruluğuna inanmak, bunları mukaddes saymak, ne denli insan doğasından gelirse gelsin, birlikte yaşamının gereği olan 'kendine istediği özgürlüğün başkasına da tanınması' ilkesi öeröevesinde, demokratik yapılarda aşılış bir davranış niteliği taşımaktadır.

Fakat yine de toplumda süren dogmatik davranışlar, en çok din alanında kendini göstermekte, insanlar kendilerinden farklı biçimde düşünen ve inanan kişileri kabul etmekte zorlanmakta ve onları baskı altına almaya doğru bir eğilim göstermektedir.

Dogmatik davranış biçimi, en çok din alanında göze çarptığı için, zaten dogmatizmin henüz tümüyle aşılacağı toplumumuzda, din tartışmaları, siyasete alet edilince, sonuç ne yazık ki, kendi doğrularını ve inançlarını tartışmaya alışık olmayan bazı grupların kan dökmesine yol açmaktadır.

4. Türkiye'nin tarihinden gelen özel nedenler

İşte Türkiye Cumhuriyeti'nin, ırk, din, dil, mezhep ve milliyet farkı gözetmeksizin 'vatandaşlık bağı' ile tüm yurttaşlarını eşit ve özgür bir yapıda bütünleştirdiği 1990'lı yıllarda yaşanan sorunlar, tarihte insanlığın ve toplumumuzun geçirmiş olduğu bütün bu aşamaların bir tortusudur.

.....

... Özellikle Yavuz Sultan Selim döneminden başlayarak, halifelik ile sultanlığın birleştirilmesi, Osmanlı sarayını da yeniden bu kavgaların (*mezhep ve din kavgaları*) içine soktu.

.....

Meşrutiyet ile ortaya çıkan siyasal gelişmeler ise, bu çatışmayı artık 'cepheler' ve 'partiler' düzeyinde kurumlaştırdı.

'Gelenekçi-Liberal Cephe' ile 'Devletçi-Seçkin Cephe', siyasal ifadelerini İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisinin simgelediği 'İttihatçı – İtilafçı' çatışmasında buldu.

Kurtuluş Savaşı sırasında Halifeciler – Anadolucular çatışması, bir süre sonra Cumhuriyetçiler-Hilafetçiler (ve bir ölçüde şeriatçılar) karşıtlığına dönüştü.

Çok partili düzene geçilmesi ile birlikte CHP-DP çatışması ülkeye egemen oldu ve halkın kahvehanelerini ve mezarlıklarını bile ayırmasına yol açan bu karşıtlık sonunda askeri darbeler geleneği başladı.

1960'ların ortalarından sonra, kapitalizmin de gelişmesiyle çekirdeğini emek- sermaye çatışmasının oluşturması gereken, ama çok daha geniş ve yaygın bir cepheleşme içinde 'devletçi – seçkinciler' ile 'gelenekçi- liberaller' çizgisinde gelişen bir sol-sağ bölünmesi ortaya çıktı.

.....

İşin ilginç yanı, sağ-sol ya da faşist-komünist çatışmasının, bazı hassas yerlerde Sünni-Alevi bazı yerlerde ise Türk-Kürt ekseninde geliştirilmeye çalışılmasıydı.

Nitekim Kahramanmaraş'ta ve Çorum'da Sünnilerle Aleviler arasında ciddi çatışmalar çıktı.

Böylece siyasal bir bölünme, ırk, din ve milliyet ekseninde, toplu katliamlara dönüşme eğilimi gösteriyordu.

Ne yazık ki, Osmanlı-Türk siyasal gelişmesinde, düşman yaratma, kamplaşma ve karşıt grupların arasındaki kin ve nefretin gelişmesine yol açan dogmatik oluşumlar, hiç de önemsiz ve basit değildir.

5. *Siyasal İslam'ın, dini siyasete alet etmesi*

1980 darbesi tüm siyasal partileri kapatıp, ülkedeki her türlü kamplaşmayı 'din' temelinde sağlayıcı bütünlük içinde eritmek isteyince bu kez, günümüzde kısıktılan bölünme ivme kazandı:

Şeriatçılar ve Laikler...

Aslında bölünme demokratlar ile demokrasiyi askıya almak isteyen ve İslami bir diktatörlük kurmak isteyenler arasındaydı ve bu niteliği ile çok önemli değildi. Çünkü demokrasi, kendini mutlaka koruyacaktı.

.....

İşte 37 kişinin diri diri yakılarak öldürüldüğü Sivas olayı, buraya dek anlatılan kuramsal bilgilerin uygulamaya dönük bir örneğidir.

.....

Soğukkanlı olarak bakıldığında eylemin temelinde yattığı iddia edilen 'müslüman-laik' bölünmesinin gerçek olmadığı, asıl çatışmanın, demokratik rejimi değiştirmek ve İslama dayalı bir diktatorya, yani şeriat devleti kurmak amacıyla çıkarıldığı görülmektedir.

.....

Bu durumda sorun İslamı, siyasal eylemlerinin ‘kaldırıcı’ yapmak isteyenlerin, tüm inananları kendi çizgilerinde seferber etmek amacıyla ‘din elden gitmiş, onu şeriat devleti ile geri getireceğiz’ anlayışını pekiştirmek için laikleri hiç de hak etmedikleri bir biçimde din düşmanı ya da dinsiz düşmanlar olarak göstermek yönündeki çabalarıdır.

Eza, cefa, ezilme, baskı altında tutulma, terörize olma ve benzeri terimler hep ‘ılımlı inananları’ şeriat savaşçıları yapmak için kullanılan ajitasyon kavramlarıdır.

İşte Sivas olayları demokratik rejime karşı savaş stratejisinin ürettiği ‘düşman’ kavramının ortaya koyduğu bir trajedir.

6. Uluslar arası Nedenler

Sivas katliamı her ne kadar, ulusal ya da yerel bir olay gibi görünse de, özellikle ‘siyasal islam’ açısından sorunun uluslar arası boyutları da büyük önem taşımaktadır.

Uluslar arası nedenlerin birinci bölümü küreselleşme ile yakınan ilgili, ideolojik bir boyuttur.

Uluslar arası planda ülkeler arasında gelir ve servet eşitsizliği arttıkça ve bu eşitsizlik, gelişen elektronik medya aracılığıyla insanların daha fazla dikkatlerine çarptıkça, rasyonel olsun olmasın, radikal ideolojiler güç kazanmaktadır.

Artık herkesin yatak odasına kadar girmiş ve tüm dünyayı bir küçük mahalle boyutlarına indirgemiş olan medyanın vurguladığı, insanı umutsuzluğa sevk eden gelir ve servet dağılımı farklılıklarına karşı sarılacak radikal ideoloji olarak Sovyetler Birliği de dağıldıktan sonra, İslamcılık ya da şeriat düzeni yeni bir kimlikle ‘şiddete’ dönük olarak bir kez daha uluslar arası sahneye çıkmış ya da çıkarılmıştır.

.....

Uluslar arası nedenlerin ikinci boyutu, Türkiye’ye kendi rejimlerini ihraç etmek isteyen ve özellikle 12 Eylül yönetimi sırasında güç kazanan yabancı devletlerin etkileridir.

Yeni dünya düzeni çerçevesinde bu düzene seçenek aranırken, kendi diktatörlüklerini ‘islam ideolojisi’ olarak halka sunan bazı devletlerin, rejimlerini Türkiye’ye ihraç etmek istemelerinin de Sivas katliamı açısından özel bir etkisi olduğunu hatırlamak gerekir.

Bir başka deyişle, özellikle 12 Eylül’den sonra, Türkiye’de ki radikal siyasal İslamcı gruplar, dış destek de almaya başlamışlar, örneğin, Çetin Emeç, Bahriye Üçok, Muammer Aksoy, Turan Dursun bu çerçevede öldürülmüşlerdir.

.....

7. Yerel Nedenler

Olayın bir de Sivas'a özgü, yerel boyutları vardır.

Sivas'ta ki dinsel yapı, mezhep ayrılıkları ve bu kentimizin gelişmişlik endeksinde ortaya çıkan geri kalmışlığı, toplumu bu tür kamplaşmalara uygun duruma getirmiştir.

Bu uygunluk, hiç kuşkusuz yerel, ulusal ya da uluslar arası provokasyonlarla destabilize edildiğinde, trajik olayların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Nitekim kaçınılmaz da oldu.

Bütün bu ortama ilişkin ögelere ek olarak, hiç kuşkusuz 'Sivas katliamı' sırasında görevde bulunan ve güvenlikle ilgili sorumluluk yüklenmiş olan tüm yerel ve nenurların da, en hafif deyimiyile tedbirsizlik ya da basiretsizlikleri söz konusudur.

Gerek sivil gerek askeri güvenlik güçlerinin tek bir otele sığınmış olan insanların güvenliklerini sağlayamaması, devletin gücü göz önüne alındığında, kabul edilebilir bir zayıflık değildir.

8. Sivas trajedisine benzer olayların bir kez daha yaşanması nasıl önlenebilir?

Sivas katliamının ardında yatan nedenlerin karmaşık yapısı, bu sorunun yanıtı açısından da karmaşık ve uzun erimli, yani toplumsal, siyasal ve kültürel yapıya ilişkin bazı önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Aslında Sivas olayını iki farklı çerçevede görmek olanaklıdır.

Birinci olarak, olay bir güvenlik (asayiş) sorunu olarak ele alınabilir. Bu açıdan güvenlikle ilgili tüm yerel ve merkezi yöneticilerin, Sivas olaylarını bir ders niteliğiyle akılda tutmaları böyle bir trajedinin bir kez daha yinelenmemesinde en önemli palyatif tedbiri olacaktır.

.....

İkinci olarak, konuyu bir kamplaşma sorunu olarak görebiliriz. Bu durumda laikliği kampın bir tarafı olarak görme ve gösterme eğilimlerine karşı bilimsel, kültürel tarihsel, idari ve dini her türlü çaba gösterilmelidir. Anlatılmalıdır ki, laiklik din karşıtlığı değil, tam tersine din ve vicdan özgürlüğünün bir güvencesidir.

Bu çerçevede, yani olayın bir kamplaşma sorunu olarak görülmesi çerçevesinde, İslam dininin yani Müslümanlığın da bölücü ve ayrımcı bir ideoloji olarak kullanılması engellenmelidir.

.....

İslam adına şeriat devletini savunanların, aslında dinsel değil, siyasi faaliyet içinde buldukları ve bunun demokrasi karşıtlığı olduğu iyice anlatılmalı, demokrasinin her türlü dinsel inancın güvencesi olduğu vurgulanmalıdır.

Üçüncü olarak, konu uluslar arası boyutuyla ele alınmalı, Türkiye'nin rejimine yönelik her türlü saldırı, özellikle komşular bazında önlenmelidir.

.....